

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԳԷՈՐԳ ԵՒ ԸՆԴՈՒՆԵ-
ԼՈՒԹԻՒՆԸ ԷԶՄԻԱՆՈՒՄ ԵՒ ՕԾՈՒՄԸ.

Յուլիս 24-ին Տեղապահ Յուսիկ արքեպիսկոպոսի ա-
նունով եկած հեռագրից իմացուեց, որ Վեհափառ Հայ-
րապետը Էջմիածին պիտի ժամանէ ամսի 26-ին, ճաշից
յետոյ 3¹/₂-ին, Լուրը տարածուելուն պէս թէ Վանքի
միաբանութիւնը, թէ ձեմարանը և թէ Վաղարշապատի
հասարակութիւնը սկսեցին պատրաստութիւններ տեսնել
Վեհին ըստ արժանոյն ընդունելու համար: Վանքում որս-
շուել էր, որ Վեհափառին պիտի դիմաւորեն Էջմիածին
կայարանում Սինոդի անդամները՝ Յուսիկ արքեպիսկոպոս,
Սահակ, Յուսիկ, Բաբգէն վարդապետները, Սահակ արքե-
պիսկոպոս Այվատեանը, Վանական կառավարութեան նա-
խագահ Ներսէս վարդապետ Մելիք-Թանգեանը և Խաչիկ
ու Սիօն վարդապետները՝ իբրեւ կաթողիկոսական խոր-
հրդանիշները կրողներ: Իսկ Վաղարշապատի հասարակու-
թիւնը որ առաջ ընտրել էր իւր միջից պատգամաւորներ
Վեհափառին ընդառաջ գնալու և դիմաւորելու համար,
ինչպէս նաև մի կարգադրիչ յանձնաժողով՝ ընդունելու-
թեան ժամանակ կարգ ու կանոնի վերայ հսկելու և գիւղի
հասարակութեան կողմից յաղթական կամար կանգնեցնե-
ցնելու գործը ղեկավարելու համար, միւս կողմից ձեմա-
րանն ևս, ցանկանալով իւր Վեհափառ Խնամակալին և
բարձր Հովանաւորին շքով ընդունել, որոշել էր մի յաղ-
թական կամարով ընդառաջ դուրս գալ՝ և իրօք, ձեմա-
րանի դարբասի առաջին գլխաւոր փողոցի վերայ, որտե-
ղով պիտի անցնէր Վեհափառը, կանգնեցրած էր գոյն
գոյն դրօշակներով դարդարուած, թարմ ճիւղերից և սս-
տերից հիւսուած գալարուն շղթաներով պատած մի հսկայ-
եական ելյարկանի յաղթական կամար, որի վերին յարկի

վերայ ամրացրած էր Գ. Ե. Կ. տառերը՝ թարմ ու բազմաձև ծաղիկներից հիւսած, իսկ երկրորդ կամարի վրայ կիսաշրջանաձև կտրած սպիտակ քաթանի վերայ գրուած էր. «Բարի վերագարձ ձեմարանի օիրեցեալ Հայրապետին»։ Առանձին խորհրդաւորութիւն էին տալիս կամարին սիւների ծայրերին դրած երկու խուրձ ցորենը՝ գերանդիւնները միջին որոնք նշան էին տարուայ հացի առատութեան և այն բանի, որ Վեհի գալուստը հնձի ժամանակն է. ընդհանուր տեսարանը լրիւ կացուցանելու համար գիւղացի խանութպաններն ու տնատէրերն ևս զարդարել էին իրենց խանութների ճակատներն ու բնակարանները. ամբողջ ճանապարհը ծածկուած էր ծաղիկներով, խոտերով և կանաչ ոտտերով, իսկ տների պատշգամբները՝ խալիչաներով ու դորգերով։ Հրապարակի վերայ, վանքի մուտքի դիմացը կանգնեցրած էր հասարակութեան կամարը՝ շինուած տարբեր ոճով և զարդարուած նոյնպէս ծաղիկներով ու կանաչ տերևներով, կամարի վերայ գրուած էր «Բարի գալուստ»։

Երկու օրուայ ընթացքում՝ արդէն բոլոր պատրաստութիւնները տեսնուած էին. ամենքն անհամբեր սպասում էին ժամի երեքին, երբ պիտի ընդունէին ուղիղ 28 օր Էջմիածնից բացակայող Վեհափառ Գահակալին. այդ օրը Վաղարշապատը մի առանձին կենդանութիւն էր ստացել, ամեն տեղ կեանքը եռում էր։ Մօտ ժամը 12-ին միաբանութեան ներկայացուցիչները, Վաղարշապատի պատգամաւորները, գաւառապետ Լեւոնեանը և բազմաթիւ մասնաւոր մարդիկ՝ կանաչ տերևներով զարդարուած կառքեր նստած շտապեցին կայարան Վեհափառին դիմաւորելու, քիչ չէր նաև ձիաւորների թիւը։

Ժամը 2-ին Վեհի արտակարգ գնացքը կանգ առաւ Էջմիածին կայարանում՝ ուռաների և կեցցէների ազաղակների տակ։ Միաբանութեան կողմից գնացողներին և պատգամաւորներին Վեհափառն ընդունեց Սալօն-վագօնում, որից յետոյ իւր շքախմբով իջաւ կայարանի սենեակը և ընդունեց մասնաւոր մարդկանց, որոնք եկել էին դիմա-

ւորելու: Մի քանի րոպէ հանգստանալուց յետոյ Նորին
 Վեհափառութիւնը նստեց փակ կառք և մեկնեց Էջմիա-
 ծին: Կայարան եկած կառքերի թիւը ահագին էր. առա-
 ջից գնում էին մի քանի մասնաւոր կառքեր ու ձիաւոր-
 ների խմբեր. իսկ իսկական շքերթի առաջընթացն ու
 թաճվելու էր պ. Գաւառապետը. սրան հետևում էին
 Խաչիկ ու Սիօն վարդապետները՝ ձեռքերին բռնած կա-
 թուղիկօսական խորհրդանշները. իսկ սրանց հետևում
 էին շքախմբի անդամներն ու շքախմբին ճանապարհին
 միացած հոգևորականներն. ապա գալիս էր Վեհափառ
 Հայրապետի փակ կառքը՝ շրջապատուած պահակներով.
 իսկ սրանցից անմիջապէս յետոյ դիւանապետի կառքն էր:
 Այսպիսի կարգաւորութեամբ շքերթը առաջին անգամ
 կանգ առաւ Ղարխուն դիւղի սահմանում, ուր դիմաւոր-
 ւելու էին դուրս եկել մահմեդական հասարակութիւնը
 իրենց հոգևոր պետի առաջանորդութեամբ. իսկ հայաբնակ
 Խաթունարխ դիւղի հասարակութիւնը դիմաւորեց Վեհին
 քահանայի առաջնորդութեամբ: Ճանապարհի համարեա
 ամբողջ ընթացքում հնձւորները իրենց ցորենի խրճերով
 էին դիմաւորում և բարի գալուստ մաղթում Վեհին:
 Փամը 3-ի մօտերքին Մայր Տաճարի դանգերի ղողանջիւնը
 աղբարարեց միաբանութեան ու ժողովրդին. որ Նորին
 Վեհափառութիւնը մօտենում է Էջմիածին. մի քանի րո-
 պէից յետոյ երեացին կառքերի անվերջ շարքերը՝ բերե-
 լով շքախմբի անդամներին, որոնք անցան առաջին կա-
 մարի տակով. վերջապէս երևաց Վեհի փակ-կառքը իւր
 գեղեցիկ ձիերով. օդը թնդաց ուռաների և կեցցէների
 ձայնից. Կամարի տակ կանգ առաւ Նորին Վեհափառու-
 թեան կառքը. ձեմարանի ուսուցիչները, պաշտօնեաներն և
 աշակերտ-ուսանողները կանգնած էին ճանապարհի վերայ
 երկկարգ. սրանց կողմից բարի վերագարձ մաղթեց պ.
 Մանուկ Աբեղեանը՝ ասելով հետևեալը. «Վեհափառ Տէր,
 ձեմարանի կողմից շնորհաւորում եմ Ձեր բարի վերա-
 գարձը, ցանկանալով Ձեզ առողջութիւն և բարեփառ կա-
 թուղիկօսութիւն ի փառս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ և

հայ ժողովրդին՝ Վեհափառը շնորհակալութիւն յայտնեց և թոյլ տուեց սեռուցիչներին և պաշտօնեաներին համբուրելու իւր աջը, որից յետոյ կաթօւղիկոտական շքերթը առաջ անցաւ և կանգ առաւ գլուղի հրապարակում կանգնեցրած յաղթական կամարի առաջ, որտեղ դիմաւորելու էին դուրս եկել վանքի ամբողջ միաբանութիւնը, երբ այստեղ նորին Վեհափառը կառքից ցած իջաւ նրան դիմաւորեց գլուղի տանուտէրը և խնդրեց ընդունել աղ ու հաց։ Տանուտէրից յետոյ ողջունի ճառ արտասանեց Վաղարշապատի հասարակութեան կողմից պ. Կ. Գառնեանը։ Վեհափառը շնորհակալութիւն յայտնելով ժողովրդին՝ մտաւ ամպհովանու տակ, որ տանում էին հասարակութիւնից ընտրուածները։ Այստեղից սկսուեց եկեղեցական թափօրը, մի կողմից եկեղեցու զանգերի միահամուռ ձայնը, ժողովրդի օվացիաներն ու աղաղակները միախառնուելով «Հրաշափառ Աստուած» շարականի երգեցողութեան հետ, միւս կողմից հաղարաւոր ժողովրդի բուռն հետաքրքրութիւնն ու բարձր տրամագրութիւնը, շուրջառազդեաւ հոգեւորականութեան յամրաքայլ երթը զուգահեռութեամբ միմեանց հետ առանձին շուք, վեհութիւն և խորհրդաւորութիւն էին տալիս գնացքին։ Ժողովուրդը՝ կենդանի պարիսպ կազմած՝ երկփեղկուել էր, բաց անելով ճանապարհ հայրապետական գնացքի համար, որի առաջից գնում էին երգիչների խումբը, ապա զուգահեռաբար հայրապետական խորհրդանիշները կրող Խաչիկ ու Սիօն վարդապետները, իսկ սրանց հետևում էին խաչ ու խաչմուռակիրները՝ երկկարգ, այնուհետեւ հոգեւորական դասը՝ սկսած քահանաներից, վերջացրած Սուքիաս սրբազանով՝ աջ կողմից, իսկ ներսէս սրբազանով ձախից, ապա գալիս էր Վեհափառը՝ ամպհովանու տակ մտած, իսկ Վահին անմիջապէս հետևում էին դիւանապետ Բադրատ և Սինօղի անդամ Մատթէոս վարդապետը, իսկ սրանցից յետոյ զուգահեռակարգ շղթայ կազմած գալիս էր ժողովուրդը՝ անվերջ կեցցէներ առելով։ Կամարի գլխին կանգնած մանկահասակ օրիորդները թարմ ծաղիկներ էին

սփռում՝ Վեհի ոտքերի տակ, կամարի տակից անցնելու ամբողջ ճանապարհը՝ հրապարակից մինչև Տրդատայ դռները, ծածկուած էր կանաչ խոտով, իսկ Տրդատայ դռներից մինչև Մայր Տաճարը փռուած էր կարմիր մահուգ, որի վերայով անցնելով Վեհափառը մտաւ եկեղեցի, իջման սեղանի առաջ ծնկաչոք աղօթելուց յետոյ լուսարարապետ Ղեոնդ եպիսկոպոսի հետ առն առն առնալին «Ուրախ եղէ ես» սաղմօսը, որից յետոյ Սուքիաս արքեպիսկոպոսը, իբրեւ աւագագոյն անդամը ամբողջ միաբանութեան մէջ, բարի վերադարձի ճառ խօսեց՝ ասելով մօտաւորապէս հետեւեալը. «Վեհափառ Տէր, ուղիղ 28 օր սրանից առաջ Ձերդ Վեհափառութիւնը բարեհաճեց նոյն հանդիսաւորութեամբ Մայր Տաճար իջնել աղօթելու և մենք բազմ ունեցանք Ձեզ ճանապարհ դնելու Ս. Պետերբուրգ Նորին Կայսերական Մեծութիւն Թագաւոր Կայսրին ներկայանալու համար. այսօր, 28 օր յետոյ կրկին բախտ ենք ունենում Ձերդ Վեհափառութեանը ողջմամբ վերադարձած տեսնել. Այս սրբազան կամարների տակ ամբողջ միաբանութեան կողմից՝ շնորհաւորելով Ձեր բարի վերադարձը՝ կմաղթեմ առ Բարձրեալն Աստուած, որ Ձերդ Վեհափառութեանը տայ երկար կեանք, ոյժ և տոկոնութիւն տանելու այն ծանր լուծը, որ Ձեզ բաժին է ընկել: Սուքիաս սրբազանի ճառից յետոյ միաբանութիւնը Կաթողիկոսին առաջնորդեց Վեհարան:

26-ի երեկոյեան վանքի բաղում հրաւառութիւն կար: Բաց թողնուեցին նաև շատ գոյնզգոյն հրանօթներ, որոնք իրենց թէք և ուղղահայեաց սլացումներով, իրենց տրաքտրաքոցներով և հրային անթիւ զանգուածների ու կայծերի բաժանումովը ահագին բաւականութիւն էին պատճառում մինչև ուշ գիշեր զբօսնող հասարակութեանը:

27-ին Նորին Վեհափառութիւնն ընդունեց վանքի միաբանութեանը և պատմեց նրանց Պետերբուրգի իւր այցելութիւնների մասին և մասնաւորապէս այն մասին, թէ ինչ հարցեր է շօշափել մինիստրների նախագահին, արդարադատութեան և Ներքին Գործոց մինիստրներին

ներկայանալիս: Միաբանութիւնից յետոյ Վեհին ներկայացան Սինոդի ծառայողները, քահանայական դասը և Վաղարշապատի հասարակութեան ներկայացուցիչները: Նորին Վեհափառութիւնը բոլորին էլ սիրալիր ընդունելութիւն ցոյց տուեց և յայտնեց իւր գոհունակութիւնը:

Վեհափառի եկած օրուանից ժողովուրդը արդէն սկսել էր գալ Էջմիածին տեսնելու հայարապետական Օծումը որ նշանակուած էր յուլիսի 1-ին, Վարդապետի օրը: 29-ից սկսեցին պատգամաւորները գալ. պատգամաւորներ ի և պատուաւոր հիւրերի ընդունելութեան համար վանքում կազմուած էր կարգադրիչ յանձնաժողով ներսէս վարդապետ Մելիք-Թանգեանի նախագահութեամբ, անդամներն էին Սիօն վարդապետ և Ռուբէն արեղայ Մանասեան: Պատգամաւորներին և պատուաւոր հիւրերին որոշուած էր տեղ տալ ձեմարանի վերին յարկի սենեակներում, սակայն այնքան շատ էին պատգամաւորներն ու հիւրերը, որ ոչ միայն ձեմարանի ցածի յարկի սենեակները կարիք եղաւ պատրաստելու, այլ և հիւանդանոցն ու ննջարանը:

Նորին Կայսերական Մեծութեան Փոխարքայի կողմից Օծմանը ներկայ լինելու համար եկել էր Փոխարքայի խորհրդի աւագ անդամ Մ. Հակեկէլ, իսկ զանազան հիմնարկութիւնների, հաստատութիւնների և քաղաքների կողմից եկել էին հետեւեալ պատգամաւորները.

1. Պրօֆ. Վարդան Վարդանեան	} Ս. Պետերբուրգի
Եկեղեց. խորհրդի
կողմից.
2. Պրիվատ-դոցէնտ Նիկողայոս Ադոնց	
3. Արամ Նիկողոսեան	} Եկատերինոգարի հայ հասարակութեան կողմից.
4. Գէորգ Խոջաբարոնեան	
5. Յակոբ Տօնականեան	} Ախալքալակի բարեգործական
ընկերութեան մասնաճիւղի վարչութեան կողմից.
6. Գրիգոր Պապոյեան	} Ախալքալակի հայոց ծխ. դպր. հոգաբարձութեան կողմից.
7. Աւետիս Պողոսեան	} Տփլիսի Հ. բարեգործ. ընկեր. կողմից.
8. Յակոբ Շահնաղարեան	

9. Յովսէփի Վախթանգեան } Վիլիսցիիէ գիւղի (Սղնախի
դաւառ.) հայ հասարակու-
թեան կողմից.
10. Յովհաննէս Յովհաննիսեան } Ակկերմանի հայ հասարա-
կութեան կողմից.
11. Յարութիւն քհ. Գրիկեան } Ախալցխայի հոգևորակա-
նութեան կողմից.
12. Գէորգ Արաբեան } Ախալցխայի դպրոցի հոգաբար-
ձութեան կողմից.
13. Մինաս Շահնազարեան } Շարուրի հասարակութեան
կողմից.
14. Վահան վրդապ. Տ. Գէորգեան } Շուշի քաղաքի հոգևո-
րականութեան կողմից.
15. Երգ. հաւատ. Մանդինեան } Շուշու թեմ. դպր. հոգա-
բարձութեան կ.
16. Լ. Վարդապետեան } Շուշի քաղաքի հասարակութեան
կողմից.
17. Կիրակոս Մովսիսեան } Հին-Նախիջևանի հայ հասա-
րակութեան կ.
18. Յովսէփ Միրզախանեան } ժողովութեան կ.
19. Մկրտիչ Պօղոսեան } Օրդուբադի հայ հասարակութեան
կողմից.
20. Գրիգոր Ղազարեան } Վերին-Ագուլիսի վանքի հոգա-
բարձութեան կողմից.
21. Աւետիս Ներսիսեան } Վեր. Ագուլիսի հայ հասարակու-
թեան կողմից.
22. Արիստակէս Աւագեան } Օշականի ծխ. դպր. հոգաբար-
ձութեան կողմից.
23. Եղիշէ քհ. Տէր Եղիազարեան } Սուխումի շրջանի հա-
սարակութեան կ.
24. Պիմէն քհ. Կարաքէհեան } սարակութեան կ.
25. Մանուկ Խաչատրեան } Հին-Նախիջևանի հոգևոր կա-
ռավարութեան կողմից.
26. Ա. Ամիրեան } Աղէքսանդրապօլի քաղաքային վար-
չութեան կ.
27. Խ. Իսահակեան } չութեան կ.
28. Յակոբ քհ. Խաչվանքեան } Աղէքսանդրապօլի վիճակի
հոգևորականութեան կ.

29. Տիկ. Նատալիա Տ. Մարտիրոսեան } Աղէքսանդրապօլ
Սահականուշեանի
դպրոցի հոգա-
բարձութեան կ.
30. Թադէոս Խզմալեան } Ս. Փրկչի եկեղեցու կողմից.
31. Գրիգոր Այվազեան } Բէգջղաղլուի (Երևանի գաւառ.)
ուսումն. հոգաբարձութեան կ.
32. Միքայէլ Պապաջանեան } Բագուի Մարգասիր. ընկե-
րութեան կ.
33. Սարգիս Տէր Գարրէլեան } Երևանի Մարիամեան դըպ-
34. Աշակ Ճարակեան } րոցի հոգաբարձութեան կ.
35. Գեղէոն Ահարոնեան } Երևանի Թեմ. դպր. հոգաբար-
ձութեան կողմից.
36. Վաղինակ քհ. Գրոյեան } Կարսի հոգևոր կառավա-
րութեան կողմից.
37. Կ. Գիւնազարեան } Կարսի դպր. Մանկավ. խմբի
կողմից.
38. Կ. Սերոբեան } Տփլիսի կաթողիկոսա-
39. Աղէքսանդր Մելիք Աղաբեան } կան ընդունելութեան
յանձնաժողովից.
40. Մ. Կօժեղիկեան } Մողղոկի հայ հասարակութեան
41. Կ. Նաւասարդեան } կողմից.
42. Աշոտ քհ. Թեմուրազեան } Տփլիսի հոգևորականու-
թեան կողմից.
43. Եղիիկ քհ. Դիլանեան } Թալինի Գործակալութեան կ.
44. Մ. Գէորգեան } Սխալցիսայի հոգևորակա-
թեան կողմից.
45. Աբրահամ քհ. Ղազազեան } Բագուի Կուլտ. Միութեան
46. Աղէքսանդր Բահաթրեան } Բագուի Կուլտ. Միութեան
47. Սամսոն Ղազազեան } Բագուի Կուլտ. Միութեան
48. Սիրական Տ. Մարտիրոսեան } Պետրիգորսկի հայ հա-
սարակութեան կողմից.
49. Գիւտ քհ. Աղանեան } Հասարակութեան Վանուց
եկեղեցւոյ թանգարանի կ.
50. Թադէոս Տօշեան } Ղազախի գաւառի մի բանի հայ
գիւղերի հասարակութիւնների կ.
51. Գէորգ Տ. Մկրտչեան } Արմեանսկի Բագուի հայ հա-
սարակութեան կողմից.

Իսկ բազմաթիւ հիւրերից կարելի է յիշատակել տիկ. Պապաջանեան, Բագուից եկած մի անգլիացի քահանայ, Վիեննայի Մխիթարեան միաբանութեան անդամ՝ հ. Ներսէս Ակինեան, Երևանի գիմնազիայի դիրեկտորը, Փանահիսան Մակինսկի Աղախան Էրիվանսկի և ուրիշները:

Հայ պարբերական մամուլից ներկայացուցիչներ ունէին «Արուրեան»՝ Գեղամ — Արմէն, «Արագած» — Վաղարշակ Տ. Խաչատրեան, «Հորիզոն» տեղական թղթակից Թ. Սարուխանեան (Թադէոսեան), «Կռան» — Մուշեղ Բագրատունի, «Աղբիւր — Տարազ» — Յովհաննէս Յովհաննիսեան, «Խաթաբալա» — Սարիբէգ Տէր Մելքիսեդեկեան (Ղալայշի Մարգար). «Մշակ» — Վահան քհ. Աղազատեան (տեղական թղթակիցը): Բացի հայ թերթերից յատուկ թղթակիցներ էին ուղարկել «Русское Слово», «Кавказъ» և Закавказье-ն:

Կաթուղիկոսական Օծման կարգը իսկապէս սկսուեց ամսի 30-ից՝ շաբաթ օրը. այդ օրը առաւօտեան ժամը 9-ին պատգամաւորները հաւաքուեցին Վեհաբանի պարտէզը Վեհափառ Հայրապետին ուղեկցեցին դէպի տաճար պատարագին ներկայ լինելու և երգուելու համար: Պատարագին էր Շամախու թեմի առաջնորդ Անանիա արքեպիսկոպոս Համադասպեանը: Պատարագից յետոյ Վեհափառը մօտեցաւ Իջման սեղանի առաջ դրած կանաչ դահաւորակի որի վերայ կային խաչն ու աւետարանը և երկու մատը դէպի վերև բարձրացրած կարդաց երգման թուղթը ի ներկայութեան ամբողջ միաբանութեան, Փոխարքայի ներկայացուցիչ Մ. Հակկէլի, Սինօգի բոլոր անդամների, որոնք դուրս էին եկել միաբանութեան ընդհանուր շարքից և առաջացել դէպի Վեհափառ Հայրապետը, Սինօգի պրօկուրօր Մելիք-Օհանջեանի, Սինօգի ատենադպիր Յովհաննէս Յովհաննիսեանի, բոլոր պատգամաւորների և բազմաթիւ աղօթող ժողովրդի. կարդալուց յետոյ ստորագրեց. Վեհափառից յետոյ ստորագրեցին՝ լուսարարապետ Ղևոնդ Եպիսկոպոսը, իբրև երգմանցնող, ապա Սինօգի անդամները աւագութեան կարգով, իսկ ամենից վերջը ատենադպիրն ու պրօկուրօրը: Պատարագից

յետոյ Նորին Վեհափառութիւնը բարձրացաւ Վեհարան:

Նոյն օրը կէսօրից յետոյ ժամը 4¹/₂, Երեկոյեան ժամերգութիւնից առաջ «Երրորդի» կոչուած կոչնակի ձայնը ամբողջ միաբանութեանը հրաւիրեց եկեղեցի, իսկ պատգամաւորներին վեհարանի պարտէզ: Միաբանութիւնը զգեստաւորուած դուրս եկաւ Տաճարից և սպասեց Վեհարանի դարբասի մօտ, շուտով իջաւ Վեհափառը, շուրջառ առաւ և մտաւ ամպհովանու տակ, «Հրաշափառ» շարականն երգելով թափօրը առաջ շարուեց: Թափօրի ժամանակ խնկարկում էին չորս սարկաւազներ, իսկ ուրիշ չորս հոգի էլ առաջուց տանում էին հայրապետական քօղը: Ժամերգութիւնից յետոյ հոգեւոր դասը առանց շուրջառի հայրապետին տարաւ Վեհարան: Երեկոյեան ժամը 9-ին Տաճարումն հայրապետական հսկումն կար, իսկ վանքի բակում՝ հրավառութիւն:

Կիւրակի առաւօտից վանքի բակը լիքն էր ժողովուրդով, շրջակայ գիւղերից և Երևանից այդ օրը ահագին բազմութիւն էր եկել, որովհետեւ կիւրակին տօնի կենդրօնն էր կազմում: Այդ օրը պատարագիչը ինքը Նորին Վեհափառութիւնն էր, ժամը 9-ին պատգամաւորները հաւաքուեցին վեհարանի պարտէզը՝ Վեհին եկեղեցի առաջնորդելու հանդիսաւոր թափօրին մասնակցելու համար, իսկ ժողովուրդը խոնուել էր վանքի բակում: Թափօրը այսպէս էր կազմուած Վեհարանից մինչև եկեղեցու դուռը բացուած էր լայն ճանապարհ, ժողովուրդը կենդանի պատնէշ էր կազմել, որի առաջ խաղացումը կանգնեցնում էր զինուորների վաշտը ոստիկանութեան ղեկավարութեամբ: Բացուած ճանապարհի առաջին մասում կանգնած էր երգեցիկ խումբը՝ Ռուբէն աբեղայ Մանասեանի ղեկավարութեամբ, երգիչների մօտից սկսած մինչև վեհարանի դարբասի մօտ կանգնած էր հոգեւոր դասը՝ երկկարգ, երգիչների ետևից գալիս էին շաթիրները, ապա խաչ ու խաչվառակիրները, իսկ սրանց հետևում էին հայրապետական խաչն ու գաւազանը կրող վարդապետները՝ զոյգ-կազմած, ապա հայրապետական քօղակիր քահանաները:

այնուհետեւ հայրապետական ամպհովանին էր գալիս, իսկ ամպհովանու 4 կողմից 4 քշշոցակիր քահանաներն էին գալիս: Կաթուղիկոսի յետեւից գալիս էին գաւազանակիր Բագրատ վարդապետը և լուսարարապետ Ղևոնդ եպիսկոպոսը: Ամպհովանու մօտից սկսած դէպի առաջ՝ հոգևորական դասըն զուգահեռական՝ կանգնած էին աւագութեան կարգով 12 արքեպիսկոպոսներ և եպիսկոպոսներ զգեստաւորուած՝ ձեռքերին եպիսկոպոսական խաչ ու գաւազան բռնած, աջ կողմից գնում էին՝ Սուքիաս արքեպիսկոպոս Պարզեան (աւագադոյն անդամը միաբանութեան մէջ) Անանիա արքեպիսկոպոս Համադասպեան (Շամախու թեմի առաջնորդ), Սահակ արքեպիսկոպոս Այվատեան (Պարսկա-Հնդկաստանի նախկին առաջնորդ), Մխիթար եպիսկոպոս Տ. Մկրաչեան (Աստրախանի թեմի առաջնորդ), Մեսրոպ եպիսկ. Տ. Մովսիսեան (Սինօդի անդամ) և Եփրեմ՝ եպ. Սուքիասեան (Ժամ. կառավարիչ Վրաստանի և Իմերեթի թեմի), ձախ կողմից՝ Ներսէս արքեպիսկոպոս Խուտավերդեան (Թեմակալ առաջնորդ Բեսարաբիայի), Յուսիկ տրքեպ. Մովսիսեան Նախանգամ Սինօդի), Սարգիս եպս. Փիլոյեան (Վանահայր Սեանայ վանքի), Աշոտ եպիսկոպոս Շախեան, Կարապետ եպս. Տէր Մկրրտչեան (առաջնորդ Սարպատականի) և Խորէն եպս. Մուրադբէգեան (Փոխ-Թեմակալ Երևանի թեմի): Ուղիղ ժամը 9¹/₂-ին, երբ Վեհափառը՝ նոյնպէս զգեստաւորուած՝ մտաւ ամպհովանու տակ, որ կրում էին պատգամաւորներից՝ պրօֆ. Վարդան Վարդանեան, պրիմ. դօց. Ն. Ադօնց, Ալէք. Մելիք-Աղարեան և Արշ. Մելիք-Ղարադեօզեան, հնչեցին իկեղեցու զանգերը և եկեղեցական թափօրը առաջ շարժուեց «Խորհուրդ խորին» երգի հնչիւնների տակ: Ճանապարհի մէջ տեղով գալիս էր նորին Վեհափառութիւնը՝ վրան քցած նոր թանկագին շուրջառ, քղանցքները հաւաքում էին 2 քղանցքակիր վարդապետները: Տեսարանը շատ վեհ էր և տպաւորիչ. Ժողովուրդը այր զարամբ ելանէին տեսնելու համար, տասնեակ տեղերում դրուած լուսանկարչական զանազան տեսակի մեքենաների կողքե-

րին կանգնած նկարիչները աշխատում էին մի վարկեանում արձանացնել ապակու վերայ կաթուղիկոսական հանգիսաւոր երթը. ժողովրդական հոսանքը կանգնեցնելու համար մեծամեծ ջանքեր էր պահանջում։ Այսպիսի հանգիսաւորութեամբ զգեստաւորուած եպիսկոպոսների առաջնորդութեամբ Վեհափառը կանգ առաւ աւագ սեղանի բեմի առաջ. այստեղ կատարուեց լուացման կարգը։ «Ողորմեսցի»-ն ասաց Սուրբիա սրբազանը թագը վերցրած. ապա երկու վարդապետներ «Եատ արն ինձ, Աստուած» սաղմոսը տուն առ տուն ասելով՝ բարձրացան աւագ սեղանը, որից յետոյ բարձրացաւ Վեհափառ Պատարագիչը, իսկ 12 եպիսկոպոսները բարձրացան հիւսիսային կողմի սանդուխներով և սեղանի երկու կողմերում կարգով տեղ բռնեցին՝ վեցը աջից, իսկ միւս վեցը՝ ձախ կողմից։ Սկսուեց պատարագը։ «Զի ողորմած և մարդասէր ես Աստուած գոչով»-ից յետոյ Վեհափառը կանգնեց սեղանի կենդրոնում՝ և բարձր ձայնով կարգաց հետեւեալ երգման թուղթը. «Գէորգ ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի և միաբան սրբոյ ուխտիս Էջմիածնի, կամօքն Աստուծոյ և ընտրութեամբ համօրէն ազգիս Հայոց կոչեցեալ յԱրարտեանս Աթոռ կաթուղիկոսութեան ամենայն Հայոց, ապաւինեալ յօգնականութիւն շնորհաց Բարձրելոյն՝ խոստանամ և ուխտեմ՝ առաջի սրբոյ սեղանոյս և աստուածընկալ սուրբ նշանացս, յանձն առնուլ զպաշտօնս զայս եպիսկոպոսապետութեան Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ, և բոլորապատուղ նուիրմամբ ընծայել զանձն իմ՝ յանվթար կատարումն աստուածադիր օրինաց և կաթուղիկոսական պարտուց, և առաջնորդել ազգիս Հայոց ըստ ուղղափառ վարդապետութեան Քրիստոսական կրօնից, ըստ մերոյս եկեղեցւոյ դաւանութեան և ըստ հայրապետական կարգաց և կանոնաց Աստուածապաշտութեան, անստերիւր և անխոտոր ընթանալով յամենայնի ընդ լուսաշաւիղ հետս գնացից արժանաժառանգ Յաջորդաց սրբոց առաքելոցն Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի և սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի երկրորդ Լուսաւորչի զգուշաւոր պահպանութեամբ իրաւանց Մայր

Աթուռոյս Հայաստանեայցս» Այս թղթի ընթերցումից յետոյ Վեհափառը նոյն տեղում ծունկ չոքեց՝ երեսը դէպի ժողովուրդը դարձրած, իսկ 12 եպիսկոպոսները չորսապատեցին նրան։ Արիստակէս ու Խորէն վարդապետները մի քանի տուն սաղմոս կարգացին, իսկ Սահակ արքեպս. «Աղաչեսցուք զմարդասէրն Աստուած» քարոզն ասաց, որից յետոյ Սուքիաս սրբազանը կարգաց հետեւեալ աղօթքը. «Աստուածային և երկնաւոր շնորհն, որ միշտ լնու զպէտս սրբոյ սպասաւորութեան առաքելական եկեղեցւոյ, կոչէ զԳէորգ արքեպիսկոպոսն յեպիսկոպոսութենէ ի Կաթուղիկոսութիւն Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ՝ ի Հովուապետութիւն և յԱռաջնորդութիւն ընդհանուր Ազգիս Հայոց՝ ըստ վկայութեան անձին իւրոյ և ամենայն ժողովրդեանս»։ Բոլոր 12 եպիսկոպոսները միանգամից դնում են ձեռքերը Հայրապետի գլխին և միասին բառ առ բառ ասում. «Մեք դնեմք ձեռս ի վերայ և Դուք ամենեքեան աղօթս արարէք»։ որից յետոյ Կաթուղիկոսը վեր կացաւ և շարունակեց պատարագը. «Հաւատամք»-ից առաջ եղած աւետարանն ու «Հաւատամքը» Աշոտ սրբազանը կարգաց, որ իւր հուժկու և թաւ ձայնով այնպիսի ուժգին տպաւորութիւն թողեց ժողովրդի վերայ, որ ժխտը դադարեց եկեղեցում։ Վերաբերումը արեց Խորէն սրբազանը, այսպէս շարունակուեց մինչև «Ողջոյն»-ը, որից առաջ Կաթուղիկոսը կրկին չոքեց նոյն տեղում. այդ ժամանակ Սուքիաս արքեպիսկոպոսը վերցրեց սեղանից Միւռօնի Աղանին և բոլորի ձայնակցութեամբ երգելով «Առաքելոյ աղանոյ» շարականի առաջին տունը՝ թափեց ս. միւռօնը Հայրապետի գլխին. այդպէս կրկնեց 3 անգամ, իսկ 12 եպիսկոպոսները բութ մատներով խաչաձև դրօշմում էին միւռօնը գլխին զանազան կողմերից՝ միաժամանակ ասելով «Օհնեսցի, օծցի և սըրբեսցի գագաթ Տէր Գէորգ Կաթուղիկոսի» աղօթքը։ Օծումից յետոյ քցեցին Կաթուղիկոսի գլխին Հայրապետական սպիտակ քօղը և բազմախաչ նափորտը, աջ կողմից դօտոյց կապեցին կոնքեռը և ձեռքը տուին Հայրապետական գաւազանը, որը կոչւում է «Լուսաւորչի գաւազան», այս

բոլորից յետոյ միայն, ինչպէս օժման կանոնի մէջ է ասուած, Հայրապետը կոչուում է Ամենայն Հայոց Վաթուղիկոս։ Այնուհետեւ կարգացուեց մի գլուխ աւետարան, որից յետոյ համբուրեցին Օծեալի գագաթը և «Ողջոյնն ասացին»։ Օծեալ Հայրապետը վեր կացաւ տեղից և շարունակեց պատարագը, իսկ եպիսկոպոսները նոյն կարգով կանգնած մնացին բեմի վերայ մինչև պատարագի վերջը։ Պատարագից յետոյ հանդիսաւոր կարգով առաջնորդեցին Նորին Ս. Օծութեանը վեհարան, երբ Վեհափառը մտաւ «Ծաղկեալ Դահլիճ»-ը դպիրները «Այսօր Քահանայապետ ճշմարիտ» շարականն երգեցին, որից յետոյ սարկաւագն ասեց «Սուրբ խաչիւս» քարոզը, իսկ Վեհափառը պահպանիչ ասելով օրհնեց բոլորին և նստեց Հայրապետական Դահլը, ամենքը հերթով մօտեցան և համբուրեցին նորապսակ Հայրապետի աջը՝ սկսած արքեպիսկոպոսներից, ամբողջ միաբանութիւնից, Փոխարքայի ներկայացուցչից, վերջացրած պատգամաւորներով և ուրիշ շատ մասնաւոր անձերով։ Ընդունելութիւնը վերջացաւ ժամը 1-ին։

Նոյն օրը ժամը 3-ից վանքի սեղանատունը հանդիսաւոր ճաշկերոյթ կար Նորին Ս. Օծութեան ներկայութեամբ հրաւիրուած էին ամբողջ միաբանութիւնը, Փոխարքայի ներկայացուցիչ պ. Մ. Հակիկէլ, պատգամաւորներն ու պատուաւոր հիւրերը, ծեմարանի ուսուցիչներն ու պաշտօնեաները, Սինօգոգում ծառայողներն ու Օժմանը եկած քահանայական դասը՝ մօտ 220 հոգի։ Ժամը 3-ին Նորին Վեհափառութիւնը սեղանատուն իջաւ և տեղ բռնեց կաթուղիկոսների համար յատկապէս շինած տեղում. ապա աջ կողմից նստեցին միաբանութեան անդամներն աւագութեան կարգով, իսկ ձախ կողմից՝ հիւրերը համարական կարգով. առաջին աթոռը յատկացրած էր Փոխարքայի ներկայացուցչին. ապա գալիս էին հերթով Երեւանի գիմնազիայի գիւրեկտորը, Սինօգի պրօկուրօրը, պոփ. Վարդանեանը, պրիվ. դօց. Ադոնցը և միւսները, որոնց թուում Երեւանից եկած պարսիկ Փանահ-խան Մակինսկին և Աղախան Էրիվանսկին. դրսում նուագում էր երաժշտական խումբը։

Նորին Վեհափառութիւնը ստքի կանգնելով առաջին բաժակը առաջարկեց Հայոց եկեղեցու Բարձր Հովանաւոր Նորին Կայսերական Մեծութիւն Թագաւոր Կայսր Նիկօլայ II-ի կենացը և օրհնեց Նորին Մեծութեանը սեղանատան կամարները թնդացին երիցս կրկնուող ուռաների տակ, իսկ դրսում՝ զինուորական երաժշտախումբը նուագեց կայսերական օրհներգը՝ Боже, Царя храни. երկրորդ անգամին Վեհափառն առաջարկեց երկու Կայսրուհիների և Թագաժառանգի կենացը. այդ կենացներն ևս ընդունուեցին մեծ ոգևորութեամբ. կրկնուեց կայսերական հիմնը. Փոխարքայի ներկայացուցիչ Մ. Հակիկէլն առաջարկեց Նորին Վեհափառութեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գէորգ Ե.-ի կենացը, օգը թնդաց կեցցէների և ուռաների աղաղակներէց. երաժշտախումբն երգեց Коль славею օրհներգը, որից յետոյ Հմայեակ վարդապետը երգեց «Տէր, կեցն՝ զՀայոս», իսկ Սիօն վարդապետը կարգաց գրաբառ լեզուով գրած ձօն. Զորրորդ բաժակը Կաթողիկոսն առաջարկեց Փոխարքայ Կոմս Վօրօնցով-Դաշկովի և ապա նաև նորա օգնական գեներալ Շատիլովի կենացները. այս կենացներն էլ ընդունուեցին ուռաներով և երաժշտութեամբ. Հետեւեալ կենացը Փոխարքայի ներկայացուցիչ պ. Մ. Հակիկէլինն էր և ապա Էջմիածնի միաբանութիւնը՝ երկուսն էլ առաջարկուած Վեհափառ Հայրապետի կողմից. Էջմիածնի կենացի վերայ յստնկայս երգուեց «Էջմիածինն ի Հօրէն գեղեցիկ շարականը, այնուհետև առաջարկուեցին մի քանի ուրիշ կենացներ, օրհնից յետոյ Նորին Վեհափառութիւնը մեկնեց. Սուքիաս արքեպիսկոպոսը առաջարկեց ներկայ եղող պատգամաւորների կենացը. ապա առաջարկեց ի դիմաց Փանահ-խան Մակինսկու թուրք համայնքի կենացը, ինչպէս և ներկայ ռուս պաշտօնեաների կենացը. Բագուի պատգամաւոր Միքայէլ Պապաշանեան առաջարկեց Էջմիածնի միաբանութեան կենացը. Աշոտ եպօս. առաջարկեց ներկայ գտնուող տիկիներնեի կենացը, իսկ Վիեննայի Միութարեան միաբանութեան անդամ՝ հ. Ներսէս Ակինեանը, համառօտ ատենաբանութեամբ բացատրելով Էջմիածնի

նշանակութիւնը համայն հայերի համար, առաջարկեց կըրկին անգամ՝ Էջմիածնի և նրա յարատեւութեան կենացը ժամը 5 ին վերջացաւ պաշտօնական ճաշկերոյթը:

Երեկոյեան հրավառութիւն կար վանքի բաղում. հարիւրաւոր գոյնզգոյն ելեկտրական լամպիկները և զինուորական երաժշտական նուագաժութիւնը ահագին բաւականութիւն էին պատճառում հասարակութեանը ժողովուրդը հաւաքուած վեհարանի առջև անընդհատ կեցցէներ էր բղաւում և խնդրում էր Նորին Ս. Օծութեանը երեւել լուսամուտի առջև և օրհնել իրեն. միայն մի անգամ Վեհափառը բարեհաճեց գալ լուսամուտի առաջ և խաչակնքել ժողովուրդին: Ժողովուրդի ուրախութեանը չափ ու սահման չկար, երբ լուսամուտում երեւաց Կաթողիկոսը, մինչև ուշ գիշեր ժողովուրդը չէր ուզում բաժանուել վեհարանից ու վանքից:

Երկուշաբթի, յուլիս 2-ին մեռելոց էր. պատարագ կար. պատարագին էր Խորէն եպօ. Մուրադբէգեանը. պատարագից յետոյ կատարուելու էր ի Տէր հանգուցեալ Մատթէոս II Կաթողիկոսի համար հոգեհանգիստ և տապանաքարի օրհնութիւն. պատարագից յետոյ միաբանութիւնը՝ գլուխ ունենալով Վեհափառ Հայրապետին՝ եկաւ, շրջապատեց հանգուցեալ Մատթէոս Կաթողիկոսի գերեզմանը, հոգեհանգիստ կատարեց և տապանաքարն օրհնեց: Հոգեհանգստից յետոյ միաբանութիւնն Կաթողիկոսին առաջնորդեց Վեհարան. ժողովուրդը, որ Օծումից յետոյ հետզհետէ սկսել էր թողնել Էջմիածինը, այսօր շատ քիչ էր. կամաց կամաց մեկնում են և պատգամաւորներն. Վաղարշապատը կրկին ստանում է իւր նախկին տեսքը:

II. 4.

1912 թ. 6-ն յուլիսի.

Ս. Էջմիածին: